

GENÍS SINCA

**HONORABLES
CATALANS**

GENÍS SINCA

HONORABLES CATALANS

20 històries
de catalans il·lustres
que no t'han explicat

PRIMERA EDICIÓ: FEBRER DEL 2020

© GENÍS SINCA ALGUÉ, 2020

© COLUMNNA EDICIONS, LLIBRES I COMUNICACIÓ, S.A.U.

AV. DIAGONAL, 662-664 - 08034 BARCELONA

FOTOCOMPOSICIÓ: GAMA, S.L.

ISBN: 978-84-664-2627-5

DIPÒSIT LEGAL: B. 982-2020

WWW.COLUMNNAEDICIONS.CAT

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per imprimir aquest llibre està qualificat com a **ecològic** i procedeix de boscos gestionats de manera **sostenible**.

Índex

TRES PIONERS MASSA DESCONEGUTS

Josep Antoni Grífols i Roig. El rei del plasma	11
Pere Duran Farell. Un gasoducte anomenat PDF . . .	35
Maria Llorença Llong. Fundadora de l’Ospedale degli Incurabili a Nàpols	56

TRES HISTÒRIES DE PEL·LÍCULA

Ricard Sicre. L’espia que va importar la Pepsi-Cola. .	63
Anna Maria Martínez Sagi. La primera directiva del Barça	72
Clara Hammerl. La primera banquera d’Europa . .	80

SUPERDOTADES MARCA BARCELONA

Carme Serrallonga. Més que una mestra	91

Maria Canals. Barcelona, capital mundial del piano	94
Maria Oliveras. La primera anestesiòloga	103

TRES HOMENOTS COLOSSALS

Ramon Fuster i Rabés. El gran mestre desconegut	115
Joan Baptista Cendrós. El cavaller Floïd	141
Ramon Margalef. El pare de l'ecologia global	162

DUES FIGURES QUE NECESSITEN UNA BIOGRAFIA
AMB URGÈNCIA

Lluís Carulla. «On no hi ha sang, no s'hi fan botifarres».	191
Tecla Sala. Poseu una guarderia a la fàbrica	209

TRES ÀNIMES SENSIBLES

Josep Escobar. El pare de Carpanta i Zipi y Zape	221
Xesco Boix. El joglar de Catalunya	235
Olga Sacharoff. Feminisme contra Franco	248

TRES GEGANTS DE LA MEDICINA (AMB POLÈMICA)

Josep Trueta. Algú ens va pispar el Nobel	259
Santiago Dexeus. Néixer a la clínica	279
Emili Mira. El psiquiatre desconegut	299

Josep Antoni Grífols i Roig

EL REI DEL PLASMA

«Amb un suro i un cordill»

L'1 de juny del 2011, Laboratoris Grifols, la multinacional catalana líder europea i mundial en el mercat de plasma sanguini, plaquetes i derivats de la sang, empresa marcada sobretot per la reserva i una política de discreció, va ser notícia a la televisió i primera pàgina als diaris per un fet insòlit, el debut a la borsa nord-americana, el Nasdaq. El cop d'escena es produïa perquè Grifols acabava d'adquirir la North American Company Talecris Biotherapeutics, que d'una tacada convertia Grifols en la tercera proveïdora de productes coagulants i hemoderivats. Passava a dominar el mercat mundial en tot el que fes referència a sang, i era el més important proveïdor mundial d'immunoglobulines intravenoses (IVIG), albúmina i Factor VIII, però sobretot ratificava el lideratge en el tractament de plasma; un autèntic imperi sanitari.

Paradoxalment, Grifols, un vertader gegant amb seu a Barcelona i Los Angeles, era una perfecta desconeguda pels seus conciutadans. Era la primera empresa del país, tal vegada la més transcendent per la missió científica i

sanitària que la impulsava, i estava envoltada d'un halo de misteri, reserva i seriositat extrema, que feia que de cop i volta molts es preguntessin qui eren els Grífols, què els havia portat fins aquí, com s'ho havien fet i, sobretot, quina mena de reserva, seriositat i pulcritud s'amagava al darrere del fundador, l'hematòleg i científic Josep Antoni Grífols i Roig (Vilanova i la Geltrú, 1885-Barcelona, 1976), que té una de les històries científiques i empresarials més impressionants de casa nostra.

Cal anar enrere progressivament en el temps per situar-nos al començament d'aquesta aventura, a l'essència, al caràcter del fundador, per entendre com, des de més d'un segle enrere, es va arribar a una situació tan privilegiada i destacada. El cert és que, a mesura que et vas acostant als orígens, si pares atenció en els detalls, descobreixes que res no és casual i que cada acció és conseqüència de les anteriors; l'èxit de la contesa té a veure completament amb la força de convicció i la tenacitat de Josep Antoni Grífols i Roig, però també amb la manera efectivíssima com va saber transmetre la passió científica, tan analítica i meticulosa, a la resta de la nissaga, en especial als seus dos fills.

Com més t'hi endinses, més sorprenent resulta la història d'un Grífols i Roig que, el 1940, quan funda els Laboratorios Grifols, ho fa amb la vista completament posada en els seus nois, Josep Antoni Grífols i Lucas (Barcelona 1916-1958) i Víctor Grífols i Lucas (Barcelona, 1919-2015), talment una corretja de transmissió i representants de la manera de fer d'aquest gran metge de les anàlisis de sang i d'orina, que tenia una extraordinària habilitat amb les mans, qualitat important per a una persona dedicada a l'anàlisi i la ciència. Inventor, científic, hematòleg, Grífols i Roig era una combinació entusiàstica de

virtuts en una persona de forta personalitat i fina ironia; sovint s'expressava amb frases fetes per afrontar situacions adverses que definien el seu tarannà de fermesa: «Un negoci és com anar en bicicleta, o pedales o caus». Una aventura científica que va començar ben bé de zero. És de les poques vegades que un pare, un progenitor tan potent i definitiu, ha sabut transmetre als fills, de manera tan neta, sana i productiva, la força d'una herència tan solemne i delicada.

L'obsessió de rentar-se les mans

Josep Antoni Grífols i Roig era fill d'un dels metges homeòpates més coneguts de l'època, Josep Antoni Grífols i Morera (Vilanova i la Geltrú, 1857-Barcelona, 1930), un dels fundadors de l'Acadèmia Mèdico Homeopàtica de Barcelona l'any 1890, i de Gertrudis Roig Blanch. El que va veure a casa de mans del pare devia fer forat, en favor de la meticulositat i el gust pel rigor i la comprovació científica que el va marcar. La infància del nostre protagonista va transcórrer a l'època immediatament posterior a la descoberta dels microbis i, tal com afirma Víctor Grífols i Lucas en el seu llibre *Amb un suro i un cordill*, «crec que això el va influenciar», i també que, «amb prou feines, hi havia medicaments eficaços, ni tan sols antibiòtics». Però, amb tota seguretat, el fill, Josep Antoni Grífols i Roig, es va fer metge per influència del pare. No es va dedicar a l'homeopatia. El seu pare s'havia fet conegut a Barcelona precisament per posar-la en pràctica. «Aleshores no era estrany que un metge es dediqués a l'homeopatia, els homeòpates feien el que anomenaven “potenciadors”; diluïen una substància que calia admi-

nistrar per tractar una malaltia i la distribuïen en diverses dosis que administraven de mica en mica als pacients. La teoria era que un verí molt diluït tenia un efecte contrari al mateix verí. L'avi ens donava confits homeopàtics. Segurament eren neutres i no produïen cap mena d'efecte». És cert que va ajudar el seu pare, però quan l'avi estava malalt va seguir atenent els seus pacients com a metge homeòpata, que s'incorporà a l'Institut Homeòpata de Barcelona, fundat el 1904, i que fins l'ajudà quan ja era gran, però no s'hi va dedicar. Més aviat al contrari. Resulta sorprenent la facilitat amb què el 1909 Grífols i Roig es va llicenciar a la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona i va obtenir l'especialitat d'anàlisis clíniques. Quasi de manera immediata, se'n va a la Universitat de Munic per ampliar els estudis i aprofundir els d'histologia i d'anatomia patològica, però va aprofitar el viatge per anar també a Danzig (ara Gdansk) per especialitzar-se en anàlisis clíniques. És un punt biogràfic important.

A Espanya, la medicina analítica era molt primitiva; Alemanya, ja aleshores un país quant a nivell sanitari i educatiu realment avançat, previ a la Primera Guerra Mundial, era un oasi de llibertats, d'avenços, com ho descriu a *El món d'ahir* el millor Stefan Zweig. En aquell ambient hi havia tot el que es podia aprendre sobre anàlisis clíniques. Va respirar l'ambient, s'empeltà d'una manera de fer, va trobar que s'adeia amb l'esperit avançat, i sobretot, la seriositat, el respecte per la competència, i, també, la necessitat de la higiene, com un fet sanitari nou, però de primer ordre. L'obsessió de rentar-se les mans tan sovint es devia refermar en hàbits que va importar immediatament, de fet, de la seva experiència alemanya. L'esperit alemany el va influir enormement. Alemanya

aleshores estava avançada en idees i països com els Estats Units tot just es preparaven per sortir de l'ou. Ple d'aquesta alenada, Grífols i Roig no es va adormir: de tornada, especialitzat en anàlisis clíniques, se'n va anar a Madrid i es va treure el doctorat amb una tesi sobre la reacció de Wasserman, utilitzada per al diagnòstic de la sífilis, tema que presenta al I Congrés de Metges de Llengua Catalana del 1913, amb un èxit notable.

Per adonar-nos de l'enorme activitat que era capaç de desenvolupar i la capacitat de simultaniejar més d'una activitat, aquell mateix 1909 en què es llicencia se'n va a Alemanya i es treu el doctorat, i juntament amb els seus companys de facultat Lluís Celis Pujol, Ricard Moragas i el doctor Gordan —antic director de l'Institut de Bacteriologia de Danzig— funden l'Institut Central d'Anàlisis Clíniques a la plaça Urquinaona de Barcelona, on fan investigacions biològiques, preparen vacunes preventives i realitzen anàlisis químiques, bacteriològiques i citològiques. Grífols i Roig només té vint-i-quatre anys. L'institut és pioner de les anàlisis clíniques, bacteriològiques i químiques. Víctor Grífols i Lucas en el seu llibre explica que «en una casa de material mèdic de Barcelona van comprar balances, un microscopi, pipetes, un micròtom per fer les preparacions i un polarímetre per mesurar la glucosa. Amb aquests aparells ja era possible fer anàlisis d'orina i de sang». I així van començar a fer anàlisis.

L'èxit va ser progressiu. Però sobretot ho va ser la fama i la meticulositat de Grífols i Roig. La fixació per les infeccions i les anàlisis clíniques arribava fins a extrems insospitats, però va tenir un punt culminant claríssim quan a finals d'aquella primera dècada de dedicació exclusiva es va declarar la famosa i mortífera pandèmia de «grip espanyola», que es va emportar cinquanta milions

de persones a tot Europa, en una època en què els virus eren pràcticament desconeguts. La classe mèdica internacional atribuïa la grip al germen de Pfeiffer. «El meu pare, convençut que no n'era el causant, va esmentar que en cap dels seus pacients malalts havia trobat el bacil de Pfeiffer, n'estava del tot segur, i no va dubtar a contradir l'opinió dels molts metges d'aleshores. A més, deia que la malaltia es propagava a través de l'aire i que se'n podia evitar la propagació amb l'ús de mascaretes amb dues capes de gasa i una de cotó». Grífols i Roig no tenia ni trenta-cinc anys. Pràcticament ningú no li va fer cas. Per contra, el seu prestigi augmentava de manera progressiva, i també l'activitat al centre d'anàlisis clíniques.

La flèbula, el tap de goma i les agulles

L'any 1923, el laboratori d'Urquinaona, que es va passar a dir Institut Central d'Anàlisis Clíniques, Bacteriològiques i Químiques Grífols, es va fer petit i Grífols va decidir traslladar-lo a un pis de la Rambla de Catalunya, just al costat de la històrica pastisseria Mauri. En realitat, hi vivia la família i la meitat de l'habitatge l'ocupava el seu laboratori. Es podria dir que els nois van créixer entre provetes i tubs d'assaig. «Era un principal amb pati —explica Grífols i Lucas—, on teníem els conills. Estaven destinats a obtenir sèrum per poder fer la reacció de Wassermann». D'aquesta manera, amb la feina perfectament integrada a la vida familiar, segueix detallant que el pare treballava fins a l'hora de sopar i, si calia, també els diumenges. Ell mateix s'encarregava de fer les extraccions; també col·laborava al Laboratori d'Histopatologia de l'Hospital de la Santa Creu i impartia algun curs d'hema-

tologia al Laboratori i Acadèmia de Ciències Mèdiques. Grífols i Roig, òbviament, no va limitar l'activitat al laboratori sinó molt més enllà. Participava al Congrés de Metges de Llengua Catalana, molt activament en les edicions de 1919 i 1921. El 1929, podem trobar-lo al Consell Administratiu de la Mutual Mèdica, com a vocal de la Secció de Vida, i l'any 1931 forma part de la candidatura del president Josep Tarruella, que guanya les eleccions del Col·legi de Metges de Barcelona. El 1933, Grífols i Roig apareix en la junta provisional que presideix August Brossa.

Però el que realment movia el patriarca dels Grífols era l'hematologia, tot el que girava entorn del món de la sang i els seus avenços. En especial, va escriure una gran quantitat d'articles al voltant de la transfusió sanguínia. Va ser conscient, més que cap altre hematòleg a casa nostra, que després de la Primera Guerra Mundial el món de la transfusió estava experimentant un canvi substancial. El vell i el nou xocaven constantment. Calia modernitzar-se i calia fer-ho ràpidament. Les transfusions es practicaven braç a braç i la sang es coagulava amb freqüència. Tot eren problemes, i és en aquest context on Josep Antoni Grífols i Roig comença a desenvolupar, amb les seves pròpies mans, a la rebotiga del laboratori, o sigui, a casa seva, el primer sistema de transfusió indirecta del país, tot dissenyant la famosa flèbula transfusora.

Grífols es trobava que en aquell moment la transfusió de sang era una pràctica emergent; s'hi dedicaven alguns analistes, però l'única manera de fer-ho era primitivament, amb el donant i el receptor de costat, amb una xeringa de dues vies que permetia passar la sang del donant al pacient d'una forma continuada. D'aquesta manera la sang no tenia temps de coagular-se. Era el que s'anomena

«braç a braç». Grífols estava disposat a desbancar aquest sistema. En realitat, era un problema. Una equivocació en la manipulació de la xeringa podia fer que l'operació fos a la inversa, i si passava sang del malalt al donant podia significar la seva mort, fet que succeïa no poques vegades.

L'any 1920, un metge argentí, Luis Agote, havia descobert que la sang no es coagulava si s'hi afegia citrat sòdic, i que, a més, es tractava d'un producte innocu per al receptor. Això permetia conservar la sang i demorar-ne la injecció. El donant podia ser lluny del pacient, ja no calia que es desplaçés al lloc on s'havia de fer la transfusió.

Com a persona meticulosa i pulcra que era, Grífols i Roig va veure immediatament la forma de realitzar aquest tipus de transfusió indirecta de manera completament asèptica. Per portar-ho a terme, Grífols es va preocupar extraordinàriament perquè les mostres de sang arribessin al laboratori sense cap contaminació aliena al pacient. Fruit d'aquesta obstinació, va patentar un primer invent, la flèbula aspiradora, el 1928, un aparell que permetia recollir mostres de sang per fer anàlisis. La flèbula aspiradora va portar-lo a un altre invent, que el faria molt conegut arreu d'Espanya, i encara més enllà, la flèbula transfusora, que va acabar de materialitzar el 1929 i que va convertir-se en el primer sistema per realitzar transfusions indirectes en condicions d'esterilitat. La flèbula transfusora permetia dur a terme la transfusió de sang encara que el malalt i el donant es trobessin a quilòmetres de distància. Amb total garantia d'asèpsia. L'obsessió per la higiene començava a donar resultats. Grífols senzillament extreia la sang allà on es trobava el donant i la portava on hi havia el pacient. Així de simple i de delicat a la vegada. La sang es conservava perquè la flèbula justament estava preparada amb citrat sòdic i era estèril.

Es tractava d'un mètode pràcticament exempt de risc, ja que l'organisme metabolitza de seguida el citrat. Per a les transfusions indirectes amb la flèbula, Grífols feia anar el donant al laboratori per una raó simple: encara no hi havia bancs de sang, fet que durant uns quants anys li faria ballar el cap, fins que en fundaria el seu propi.

Malgrat l'acceptació de la transfusió indirecta, la flèbula Grífols no va tenir èxit comercial. Durant els anys trenta, tot era manual i no va acabar d'arrelar, no almenys a l'Estat espanyol. Com que la flèbula era un aparell fabricat de manera artesanal, era car. Les fabricava un bufador de vidre seguint els dissenys, sempre precisos, de Grífols i Roig. Tal com escrivia Grífols i Lucas, «la flèbula costava al voltant de tres pessetes. Si no es trencava, podia durar tota la vida».

El més curiós és que el patriarca «no va anar amb compte amb la patent —com també explica el seu fill— i l'empresa americana Becton Dickinson va patentar el Vacutainer, aparell idèntic que el de Grífols, que va resultar tot un èxit als Estats Units. Va ser una falla de l'organisme oficial que controlava les patents, tot i que la flèbula transfusora estava patentada per Grífols des del 1929 a Espanya, França, el Canadà i els Estats Units. En ocasions, però, com va ser el cas, «algunes patents els passaven per alt [a l'organisme oficial encarregat de fer-ho], i la de la flèbula en va ser una». Una errada flagrant que els americans van aprofitar amb escreix. I amb èxit. És la prova que demostra que, en alguns casos, el producte elaborat per Grífols era superior al que es fabricava i s'inventava a l'estranger, en aquest cas als Estats Units.

Però Grífols és d'aquells personatges que dona sorpreses constants. En aquest cas de la flèbula transfusora, com en tants d'altres, tenia un as a la màniga. El seu invent era

millor per un detall important, definitiu, que s'havia preocupat de patentar a part, un tap de goma per a les solucions parentals, que va provocar un altre petit gran salt endavant, de manera simultània a la flèbula. Va patentar el seu tap de goma també el 1928. S'havia adonat que el tap de suro que s'usava fins aleshores per tapar les flèbules, el tap de suro típic, en forma de tronc, no era el més adequat. No hi havia res que pogués travessar aquell tap, encara menys una agulla, fet que exposava la sang a l'exterior, amb l'inconvenient higiènic i de contaminació que això suposava. A Grífols se li va acudir fabricar-ne un de goma amb una concavitat a la part inferior, de manera que es pogués punxar fàcilment amb una agulla. Era ideal per a les solucions, les flèbules i els medicaments injectables: sense destapar l'ampolla, es podia travessar el tap amb una agulla i aspirar-ne el contingut, evitant el contacte extern. Grífols va dibuixar l'invent, el va dissenyar i el va encarregar a l'empresa Lacalle y Compañía. Víctor Grífols explica que, malauradament, el motllo original per a la seva fabricació es va quedar a la fàbrica i amb la guerra es va perdre, però l'invent va perdurar. Avui és el que s'utilitza per a totes les solucions parentals en envàs de vidre; increïblement, perdura en el seu disseny original, el de Grífols i Roig.

Després d'aquest episodi, els invents i els descobriments van seguir. Va ser l'autor de diverses patents, algunes de transcendència mundial, incloent-hi algunes tècniques d'anàlisi, entre les quals hi ha un mètode totalment nou per determinar la urea en sang. Pel que fa a microbiologia, Grífols i Roig va ser el primer a cultivar gèrmens a través d'una membrana de paper cel·lofana, directament del medi de cultiu líquid. També va produir per primera vegada una vacuna antitífica amb l'antigen Vi, una autèn-

tica novetat a l'època. Una part important de la feina al seu laboratori, com ho era també en tants d'altres, era fer vacunes. Els metges analistes tenien coneixements de bacteriologia. Grífols, com sempre, transcendia la tasca mèdica, merament analista, perquè necessitava controlar tot el procés. D'aquesta manera, abans de la guerra, durant els anys 1932 i 1933, va començar a elaborar vacunes a través d'una empresa d'especialitats farmacèutiques situada a Esplugues de Llobregat. Tot això, quan encara no havia fundat l'empresa que el faria conegut arreu del món.

El primer banc de sang privat

Grífols i Roig va estar sempre molt segur que es trobava en un moment de grans canvis en el món de la ciència i la medicina. Quan el 1940 va fundar els Laboratorios Grífols, ja tenia cinquanta-cinc anys, però semblava com si tot just acabés de començar. El cert és que tenia mèrit muntar una empresa en plena postguerra. Però a Grífols la guerra no el va aturar. En lloc de replegar-se i sobreviure amb el que ja havia fet fins aleshores, que no era poc, malgrat les dificultats i els entrebancs de la dictadura franquista, va buscar el suport d'un financer amb experiència que complementés el seu vessant mèdic (Domingo Brasó), però sobretot va embrancar-hi els dos fills, en la nova aventura. Va fer-ho de manera molt intensa i activa. La intenció de Grífols, en aquests moments, era molt clara. Crear un banc de sang, privat, el primer a l'Estat espanyol. Paradoxalment, va fer-ho emmirallat en l'experiència republicana. Durant la Guerra Civil, Grífols i Roig havia tingut molta vista. Havia enviat els seus dos nois a treballar al banc de sang al costat de l'il·lustre doc-

tor Frederic Duran i Jordà, el metge patòleg que durant la conflagració havia organitzat a Barcelona el modèlic banc de sang en un edifici del carrer de Mallorca. Les criades radiofòniques que havia fet Duran i Jordà per aconseguir donants de sang havien causat un gran impacte popular. Víctor Grífols i Lucas sintetitza la impressió de l'experiència: «Els donants eren voluntaris que donaven sang a canvi d'un lot de menjar consistent en cigrons, oli, galetes, sucre i bacallà. Comparat amb el que es podia trobar al carrer, o sigui, res, allò era impressionant». Els fills de Grífols havien viscut de primera mà aquella odissea del banc de sang, però també, sobretot, la xarxa de camions frigorífics del peix reconvertits en laboratoris ambulants, atapeïts de gel per fer arribar la sang al front bèl·lic, un invent pioner.

Tal com devia haver somiat el seu pare, l'exemple pràctic que havien rebut a casa, on tot eren conills i provetes, sumat a la formació acadèmica i la cirereta de les pràctiques amb un altre pioner de bandera com Duran i Jordà, els van convertir en una mena de versió desdoblada d'ell mateix. El gran, Josep Antoni, metge i farmacèutic, representava la part científica i s'acabaria convertint en director científic dels nous laboratoris, malgrat la mort prematura, el 1958; Víctor s'encarregaria de la direcció tècnica de l'empresa, responsable del funcionament de tota la maquinària del laboratori; igual que el seu pare, Víctor era un manetes capaç de trobar solucions pràctiques als problemes més inversemblants. S'ho passava bé inventant aparells. La veritat és que Grífols i Roig havia preparat els nois a consciència, i aquell 1940 va deixar l'activitat d'analista i transfusor i va llançar-se a l'aventura de fundar un laboratori. També és cert que estava una mica escaldat amb la deriva que havia pres el sector. Els

metges de l'època havien començat a demanar comissions pels pacients que derivaven i Grífols no hi estava gens d'acord.

Tanmateix, era plenament conscient que la teràpia amb sang i derivats del plasma no havia fet més que començar. Va ser llavors que Josep Antoni Grífols i Roig va fer un moviment inesperat; va començar-ho a preparar tot i va crear l'anomenat Hemobanco de Laboratorios Grífols, un banc de sang (també de plasma, l'històric as a la màniga de Grífols, com veurem), que es va convertir en el primer centre de caràcter privat de l'Estat. El va inaugurar el 1945 i tenia com a referent el de la sanitat republicana de Barcelona, que havia dirigit precisament Duran i Jordà, en el qual havien col·laborat tots dos nois. El novembre del 1945, Grífols i Roig va ser l'encarregat de fer el discurs inaugural de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya, i evidentment va dissertar sobre les normes que ell considerava que havien de regir un banc de sang. Va destacar que l'experiència de la Guerra Civil havia demostrat el gran valor terapèutic de la sang conservada i dels seus derivats, el plasma i els hematies. Els fills, després d'aquella experiència, duríssima, entraven a l'empresa per la porta gran.

Després del banc de sang republicà, per cert, Duran i Jordà se n'havia anat a treballar a Anglaterra; davant la proximitat de la Segona Guerra Mundial, el Foreign Office va requerir la seva experiència per establir un banc semblant al de Barcelona.

A diferència dels metges transfusors, que disposaven d'una llista de donants per grup sanguini per avisar-los de quan havien de fer una transfusió, el funcionament del banc de sang dels Grífols era diferent: la sang s'extreia per guardar-la. L'enginy i la meticulositat també dels fills van

fer la resta. Tal com explica Víctor Grífols i Lucas, l'avantatge era que la sang era a la nevera llesta per al moment en què es pogués necessitar. Al principi es conservava només sis o set dies amb citrat sòdic, la substància anticoagulant, i després, quan es va inventar la solució ACD (àcid-citrat-dextrosa), s'havia pogut conservar fins a vint-i-un dies. També explica que, com que l'ACD té una part important de glucosa, un cop més, a la manera pràctica i exemplar de sempre, van fer servir la creativitat. Com que «Espanya —diu— en aquell moment estava feta una olla, i era difícil trobar-ne, nosaltres la vam començar a fer [la glucosa] amb suc de raïm».

La inventiva s'imposava constantment. Era l'ADN de l'empresa. Com quan explica que, per esterilitzar les solucions parentals, com la mateixa ACD, els calia una autoclau. Els Grífols en van comprar una de segona mà, a una empresa que fabricava tints, però el problema realment va ser portar-la fins a les instal·lacions que tenien, l'edifici on van tenir la primera seu els Laboratoris Grífols, al carrer Jesús i Maria de Barcelona, al costat de la popular Rotonda. Els germans havien hagut de carretejar l'autoclau, una càrrega d'un pes enorme, amb un carro tirat per sis cavalls. L'entrada de l'edifici no era fàcil: donava a un pati situat al carrer de Jesús i Maria i el carruatge no podia arribar fins a la porta d'entrada. Havien arrossegat lentament l'autoclau a través d'un d'aquells molinets en forma de carret que antigament utilitzaven els pescadors, un gigre, d'aquells que abans hi havia ancorats a les platges per arrossegar les xarxes fora de l'aigua, en aquest cas una autoclau impressionant, que va canviar l'ecosistema de l'empresa.

Un cop instal·lada l'autoclau, els Grífols havien pogut començar a produir solucions parentals. Van ser els pri-

mers a fabricar-ne a Espanya; l'autoclau, que era vertical, funcionava amb una caldera de vapor i un manòmetre per controlar-ne la pressió. A l'interior, en unes safates, s'hi col·locaven les ampolles invertides. L'odissea dels Grífols per superar els obstacles constants d'aquells dies és el retrat d'una època, és l'aventura de tantíssimes empreses espanyoles que maldaven amb les polítiques restrictives d'un règim que frenava i limitava. Els industrials tenien a vegades l'enginy afuadíssim i, a la desesperada, eren capaços d'aplicar a les seves idees els remeis més impensables, en ocasions fins a cotes inimaginables, d'autèntica poesia industrial, a fi i efecte de poder-se fabricar ells mateixos aparells i artefactes impossibles.

Problemes energètics

En el llibre *Amb un suro i un cordill*, l'autor arriba a un moment sublim quan narra les dificultats que tenien per posar en marxa precisament l'autoclau, que tradicionalment funcionaven amb gas i costava déu i ajuda fer-les anar. Explica que fins i tot tenien problemes per encendre els cremadors Bunsen del laboratori. Als anys quaranta no es concebia un laboratori sense gas, però escassejava. Els germans Grífols van decidir comprar una caldera de vapor a un drapaire; una caldera que havia fet funcionar un remolcador que navegava pel port d'Hamburg. Havien connectat la caldera amb el circuit de vapor de l'edifici. «En utilitzar carbó com a combustible, ens vam trobar que era molt difícil regular-ne la temperatura. Com que resultava complicat automatitzar la pressió cremant carbó, vam optar per cremar clofolla d'ametlla, que posada en una tremuja, un recipient en forma d'embut, queia al

cremador. Un manòmetre de contacte accionava un relé i obria la comporta d'alimentació de la tremuja, un recipient que s'obria quan la temperatura era inferior a la desitjada i la tancava quan era massa alta». Amb aquest sistema, van poder utilitzar les tres autoclaus que van arribar a tenir a l'empresa i, a més, activar la calefacció de l'edifici.

Grífols i Lucas també explica el drama que suposaven els talls de subministrament elèctric: «Es va arribar a tallar l'electricitat durant les hores laborals tres i quatre dies per setmana». Estaven desesperats i tot plegat depenia del que plovia, de si s'omplien els pantans o no. La solució va ser fabricar un grup electrogen propi. Aquesta vegada, els Grífols van comprar un motor de barca a la Barceloneta, en el qual havien d'acoblar un alternador que es van fer ells mateixos, «perquè no n'hi havia». Per poder-lo fabricar, els Grífols van adquirir el que s'anomena un motor trifàsic, que havien aconseguit en un cementiri de cotxes. Com que aproximadament sabien l'hora que treien la llum, que acostumava a ser a les sis del matí, «jo em posava l'abric a sobre el pijama i anava als laboratoris amb el cotxe a encendre el grup electrogen». Però anar amb cotxe era un altre problema. «No hi havia petroli. Els cotxes funcionaven amb gasogen que utilitzava com a combustible carbó d'alzina, closca d'ametlla, orujo o gasoil d'estraperlo. Darrere el cotxe, com si fos una maleta, portaves una espècie de caldera. Allà hi posaves el carbó d'alzina i es feia una combustió incompleta del carbó, que produïa gas pobre. Antigament s'utilitzava per als motors de les fàbriques. Un cotxe amb aquell combustible corria la meitat i feia molta pudor».

Víctor Grífols se n'anava des del laboratori, al peu del Tibidabo (Jesús i Maria), fins a casa seva sense engegar el motor, amb la inèrcia de la baixada. «Donava una empen-

ta al cotxe perquè sortís al carrer, baixava per Teodora Lamadrid. Llavors passava per la Via Augusta, la Diagonal, Rambla de Catalunya... Quan arribava al carrer de Provença, encara tenia inèrcia per fer la volta i parar al xamfrà de casa. Llavors no hi havia trànsit; de tramvies sí, però anaven molt espaiats. A aquella hora, gairebé sempre podia fer tot el trajecte sense haver de frenar el cotxe».

Per acabar-ho de rematar, els germans Grífols també es van trobar que durant la postguerra tampoc no hi havia agulles. Així que, a més de fabricar solucions, no van tenir més remei que posar-se a fer les seves pròpies agulles. «Un senyor que es deia Marcelino Matillo, que vivia al carrer del Bot, en fabricava a casa seva. Vivia en una d'aquelles cases tan antigues i a la galeria hi va muntar un petit taller on treballava amb Mariano Calzada i un senyor que sempre portava unes ulleres que eren unes lupes i a qui tothom deia "l'aviador"». Al Marcelino un dia li va agafar el rampell de tancar i anar-se'n al Brasil. «Nosaltres, per no quedar-nos sense agulles, li vam comprar totes les eines i ens vam quedar els seus dos treballadors. Així va ser com vam començar a fabricar les nostres agulles». Les xeringues i els aparells de difusió abans tenien els suports de les agulles metàl·liques, fets de llautó. De mica en mica, els van anar perfeccionant i Grífols va inventar pavellons de baquelita, que suposaven un estalvi de material. Els Grífols van aconseguir la baquelita en el mercat negre, com tantes altres coses. Era baquelita d'estraperlo. Més endavant, van poder-les començar a importar d'Alemanya.

El banc de sang va anar creixent a poc a poc. Però ben aviat, Grífols va arribar a fer mil extraccions l'any, tota una fita a finals dels anys quaranta. L'èxit els va obligar a obrir diversos bancs de sang arreu del territori, a la Barce-

loneta, a Badalona, un altre al Clot..., però també es van associar amb el banc de sang de València del doctor Montoro, amb el de Màlaga del doctor Trujillo, i amb el de Madrid, el conegut Instituto Llorente. La fita, però, s'havia aconseguit a Barcelona: el banc de sang dels Grífols va convertir-se en un dels primers del món.

Liofilitzar el plasma, l'origen de l'imperi Grífols

Però l'autèntica clau de volta va ser el plasma. L'any 1943, el patriarca va treure un rendiment insospitat d'una afició que portava incorporada des de jove, un hàbit que s'havia refermat quan s'especialitzava en anàlisis clíniques a Alemanya: llegir publicacions científiques estrangeres. El costum d'empassar-se revistes, majoritàriament angleses, es va convertir en una rutina insubstituïble, però va ser de capital importància durant la postguerra, en un país tancat i barrat per la política autàrquica del franquisme. L'empedreïment pels llibres i el gust per la lectura va heretar-los també amb molta força el fill gran. La major part de fotografies de Josep Antoni Grífols i Lucas el mostren llegint, estudiant, amb la vista clavada als llibres. El cas és que el seu pare, a començament dels anys quaranta i a través de publicacions angleses, es va assabentar de la liofilització del plasma. En va demanar la patent. «Si hi havia algun invent a l'estranger que a Espanya no estigués patentat —explica Víctor Grífols i Lucas— ni tingués cap referència bibliogràfica, es podia optar per la patent d'introducció». Tècnicament, la liofilització consisteix a extreure completament l'aigua d'una solució congelada, o sigui deshidratar-la, «i convertir la solució en vapor, sense fondre-la». En el seu llibre, Grífols i Lucas remata l'expli-

cació afirmant que la liofilització «és un procés molt bonic». Només un entusiasta tan positivament empedreït per la feina pot qualificar de «bonic» el procediment de deshidratació d'un producte. «La pràctica s'acosta a la teoria al 100%», segueix dient, si bé «aconseguir-ho amb els materials i aparells d'aquells temps va ser tota una aventura». Grífols i Roig havia aconseguit la patent per liofilitzar el plasma però al començament, com és lògic, ningú no se'l va creure. Fabricar-se, construir-se ells mateixos un liofilitzador, a part de ser la principal dificultat, resultava com a mínim impensable. La gent potser no comptava amb la força creativa d'un Grífols i Roig que ara, a més, duplicava la força amb els dos fills. Tots dos germans van posar-hi l'ànima. «En concret —tal com explica el petit—, el que donava problemes era la màquina de crear el buit. En el mercat de l'època no hi havia bombes de buit. Els qui més hi entenien aleshores eren els fabricants de bombetes, ja que, llavors, portaven buit per evitar l'oxidació del filament metàl·lic». Van decidir comprar una bomba de segona mà a uns fabricants de bombetes per poder començar ràpidament els experiments. Una característica del pare Grífols era no donar mai res per perdut. «Per comprovar que funcionava calia un vacuòmetre molt precís —diu el seu fill petit—, un aparell que a Espanya no existia». El van encarregar a l'empresa Afora, «i jo mateix —escriu Víctor Grífols i Lucas—, basant-me en els meus coneixements de física, els vaig facilitar tots els càlculs necessaris per fabricar l'aparell». El pas següent va ser provar la bomba. «La vam omplir d'oli de motor i hi connectàrem el vacuòmetre amb un tub de goma. Els primers intents resultaren un fracàs perquè no podíem arribar al mínim de buit necessari. Vam perdre molt de temps intentant ajustar l'aparell, fins que al final

vam descobrir la causa del nostre poc encert. Les bombes de buit havien d'estar submergides en oli de motor de cotxe per evitar que entrés aire per la porositat. Vam deduir que l'oli que penetrava pels porus tenia productes volàtils que impediien fer el buit. La solució va ser escalfar l'oli per tal d'evaporar-los».

L'aventura de liofilitzar el plasma va culminar quan els germans van posar l'oli dins d'una olla de ferro esmaltat (encara no hi havia acer inoxidable), i «amb un fogó de petroli Primus el vaig escalfar amb molta prudència. Vaig passar la nit amb un extintor al costat vigilant de no adormir-me i que es calés foc. A les sis del matí em va semblar que ja no es desprenien gasos, vaig apagar el fogonet i vaig deixar reposar l'oli. Una vegada fred, el vaig posar a la bomba».

Era el 1943. L'experiment funcionava, però el més sorprenent és quan Grífols i Lucas afirma que, per provar que el liofilitzador rutllava, el primer que havien deshidratat havia estat el cafè, precisament perquè van suposar que, un cop liofilitzat i tot seguit redissolt amb aigua, el gust que tindria els orientaria sobre l'èxit de l'experiment. Un cop redissolt en aigua, el cafè era bo. Tenia el mateix gust. L'experiment era un èxit. Encara és més sorprenent quan explica que, «anys més tard, la Nestlé va venir a Grífols per aprendre la tècnica per fer el Nescafé». En el fons, tot tenia la seva recompensa. L'esforç, les nits sense dormir, els caps de setmana tancats al laboratori van donar fruits valuosos. «De vegades, anava al cine amb la senyora i després passàvem pel laboratori a posar gel sec al liofilitzador». I també: «Sovint em trucaven per telèfon i em deien que no hi havia corrent i havia de tornar a la feina. Tenia poc temps per a la família i de vegades hi havia protestes a casa. Però la feina era la feina».

Un cop superats els entrebancs per fabricar l'aparell, Grífols va convertir-se en la primera empresa que va liofilitzar plasma a Espanya. «Es podia conservar a temperatura ambient durant cinc anys, temps establert segons la farmacopea americana», escriu. Per poder-lo vendre a hospitals de tot el país, l'empresa va muntar una xarxa de comercialització. L'èxit i la demanda van ser immediats. La reacció de la dictadura també. «El govern franquista de Madrid ens va expropiar la patent sense pagar-nos-en ni cinc». Grífols i Roig va protestar, enèrgicament, però no van poder-hi fer res. El govern del general Franco ho tenia tot de cara. A part de prendre'ls la patent, els franquistes no es van topar amb les dificultats que havien tingut els Grífols per fabricar un liofilitzador; «ells sí que podien comprar aparells a Anglaterra».

Els Grífols aquesta vegada tampoc no es van arrugar. Ni tan sol la dictadura va aturar el procés d'embranchada creativa d'anys enrere, que venia del pare. La força inventiva dels descendents no tan sols no va minvar, sinó que més aviat va augmentar de manera progressiva. El 1948, Grífols també van acabar produint penicil·lina, amb la Sociedad General de Farmacia, el primer antibiòtic. L'activitat de l'empresa, que principalment girava al voltant de la investigació, va tenir clar que havia d'obtenir-ne la patent per a la producció. Van comercialitzar-la sota el nom de Pentacilina.

Grífols i Roig havia engegat una mena de motor familiar imparable. El nom de Grífols començava a fer-se conegut arreu del món per la comercialització de derivats de la sang (hemoderivats), productes de teràpia intravenosa, o sigui sèrums, nutrició clínica, sistemes de diagnòstic i material mèdic i sanitari (els taps de goma), però sobretot també per la liofilització i la distribució de plasma

sanguini. Dedicar beneficis de l'empresa a la investigació, convertir-la en eix central de la marca, quan poques empreses farmacèutiques ho feien, va reportar una sèrie de guanys substancials, gairebé incalculables. També quant a prestigi. Josep Antoni Grífols i Lucas, el lector contumaç, s'encarregava del vessant investigador al capdavant de la direcció mèdica de l'empresa, mentre que el germà, Víctor, assumia la direcció tècnica de la variadíssima gamma de productes que fabricaven, entre els quals, i sobretot, hi havia els derivats del plasma. Haver sabut veure la bellesa científica que, en efecte, representava haver aconseguit liofilitzar un element com aquell, amb tan pocs mitjans, també tenia la seva compensació a llarg termini.

El 1960, Grífols es va associar amb la companyia americana Dade-Reagents per distribuir reactius a Espanya, fet que va significar el primer pas cap a la internacionalització de la nova companyia Dade-Grífols. Sota el franquisme, per alguns empresaris, la internacionalització, l'obertura a l'exterior, va suposar gairebé un element de lluita antifeixista. El plasma va tenir-hi un paper important. Els germans Grífols s'ho van preparar a consciència: van implantar un sistema de producció global, quan ningú encara no utilitzava aquestes paraules. La globalització es produïa des de l'obtenció de la matèria primera mitjançant la seva pròpia xarxa de centres de plasmafèresi (el «bonic» procés de liofilització en si) fins al producte acabat. El sistema, a la vegada, anava dirigit a garantir la seguretat i l'eficàcia dels productes. Grífols, per força, va acabar tenint plantes de producció a Barcelona i Múrcia, però també a Guadalajara (Mèxic), Düdingen (Suïssa) i Melbourne (Austràlia), i tres més als Estats Units. Avui els seus productes es comercialitzen a diferents països del món gràcies a filials repartides per Alemanya, Itàlia, el

Regne Unit, la República Txeca, Eslovàquia, Polònia, l'Argentina, el Brasil, Mèxic, Xile, Malàisia, Tailàndia, Singapur, el Japó i Austràlia. Grifols va ser de les primeres empreses catalanes autènticament globals. Als anys noranta les activitats de la companyia es van refermar i consolidar; Grifols va viure un procés accelerat d'internacionalització i creixement, es va convertir en referent i en una de les principals productores mundials del sector dels hemoderivats. Grifols va saltar a les portades dels diaris quan el maig del 2006 va debutar a l'Íbex-35. Però la ciberreta va ser debutar al Nasdaq cinc anys després, quan els hereus que dirigien la companyia ja no n'eren els fundadors, sinó Víctor Grífols Roura, i el seu germà, Raimon Grífols Roura, i encara el fill d'aquest, Víctor Grífols Deu, que han seguit amb la línia original de la discreció; en definitiva, els inicis d'un imperi farmacèutic que s'estableix sòlidament en la fermesa científica, però sobretot en l'impuls, la reserva i la perseverança d'un dels personatges més reveladors i desconeguts de la història del país, Josep Antoni Grífols i Roig, el patriarca, la inventiva i l'originalitat del qual el van convertir en un saltador d'obstacles notable, un científic exemplar, que resolia entrebancs tècnics amb una habilitat i un enginy que s'acosten a la genialitat.

Tot plegat, va acabar situant Grifols com una de les empreses familiars de referència mundial des del punt de vista científic; un llegat curiosíssim que va començar de la manera més humil i casolana i que, per cert, s'exhibeix al Museu Grifols, en dues de les seves seus principals, Barcelona i Los Angeles. És obert a tots els públics. En totes dues mostres queda palesa la modernitat de l'empresa, però també la duresa d'uns inicis i d'una nissaga que té la seva força en el caràcter gairebé subterrani del fundador,

d'aquell personatge únic, capaç de convertir les dificultats en al·licient fonamental per trobar el remei i la solució; un Grífols i Roig que, per cert, quan el 1976 va morir, a l'edat de noranta-un anys, no havia deixat d'anar un sol dia a la feina. Grífols és la història d'un home que no va deixar de pedalar mai, ni tan sols els diumenges.